

KS. ANDRZEJ KWAŚNIEWSKI* – LUBLIN

SUPEREKSLIBRISY W BIBLIOTECE KAPITUŁY KIELECKIEJ¹

SUPRALIBROS IN THE BOOK COLLECTION OF THE KIELCE CHAPTER

Abstract

The historic Kielce chapter book collection includes 42 incunabula and more than 300 prints from the 16th–18th centuries. These include library (mainly theological) books and liturgical books. These prints are kept in the Library of the Higher Seminary in Kielce as an integral and autonomous collection unmixed with the seminary's book collection. A small part of the book collection – the most valuable three liturgical manuscripts are kept in the cathedral treasury in Kielce. Supralibros were discovered in these two parts of the book collection. The negative search concerned 29 library manuscripts (14th–15th centuries) stored in the Library of the Kielce Higher Seminary in the chapter collection, as well as various scattered prints and manuscripts included in the collection of prints and seminary manuscripts of Kielce chapter provenance. However, these books include no volumes with supralibros. In the study of the book collection, 14 supralibros were selected. They belonged to 13 owners. Of the 14 bookplates, as many as 10 have been identified as associated with 9 bibliophiles. Four bookplates remain unidentified. The aforementioned bibliophiles include the bishops of Kraków. Furthermore, supralibros of bishops of other dioceses (Gniezno, Poznań and Chełmno) have also been preserved. Among the clergy more closely associated with the Kielce Chapter, Rev. Wojciech Strzemeski stood out, possessing two recognized supralibros. The preserved bookplates are

* Ks. Andrzej Kwaśniewski – dr historii, adiunkt, Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: andrzej.kwasniewski@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7174-2122>

¹ Praca przygotowana w ramach programu „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”. Program realizowany jest przez Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im. bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach.

valuable material in the study of supralibros. The surveyed supralibros of Kielce are mostly unknown examples of bookplates in early and mature Renaissance, then Mannerist forms; works from later times are poorly represented. A catalogue of supralibros has been added to the analytical text of the article. The structure of the catalogue and photographic material refers to the forms of description and dissemination of knowledge of Polish supralibros developed in scientific research.

Keywords: chapter in Kielce; chapter library; diocese of Kielce; supralibros; old prints; Rev. Wojciech Strzemeski

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Kapituła kielecka została założona w XII wieku przez biskupa krakowskiego Gedeona. Obecnie jako kapituła diecezji kieleckiej posiada księgozbiór sięgający XIV wieku. Jest to najstarszy księgozbiór Kielecczyzny; dodatkowo odznaczający się integralnością i ukształtowaniem w procesie historycznym. Księgozbiór kapitulny składa się ze średniowiecznych rękopisów liturgicznych i średniowiecznych rękopisów teologicznych oraz kolekcji inkunabułów i starodruków. Badania nad rękopisami liturgicznymi prowadzone były już przed II wojną światową. W okresie powojennym odrębne studium poświęcone zostało Antyfonarzowi Kieleckiemu (XIV wiek). Ponadto zinwentaryzowane zostały rękopisy teologiczne (29 kodeksów). Poszczególne rękopisy teologiczne, jak również kolekcje, były przedmiotem kilku publikacji. Najcenniejsza kolekcja (7 z 29 manuskryptów) należała do Stanisława z Jankowic (XV wiek). Dwa rękopisy stanowiły własność wikariusza Adama (XV wiek). Najstarszym woluminem teologicznym zbioru jest pochodzący z Kłodzka manuskrypt z XIV wieku. Ciekawym studium jest artykuł o percepcji średniowiecznej teorii pedagogicznej w szkole kapitulnej w Kielcach – traktat *Statuta vel praecepta scholarium*. Fragment makulatury, na którym zachował się cytat z tego traktatu zawiera piętnastowieczne tłumaczenie tekstu na język polski. Badania nad kolekcją inkunabułów (42) i druków od XVI-XVII wieku (ponad 300) to „młodsza” i współczesna nauka. Dwa artykuły poświęcono księgozbiorom prywatnym, które w formie szczątkowej zachowały się w bibliotece kapitulnej. Odrębny artykuł poświęcono księgozbiorowi, który został przekazany do biblioteki kapitulnej przez bp. Jakuba Zadzika². Interującym księgozbiorem duchownego z początków reformy trydenckiej był zbiór kanonika Wojciecha (Alberta) Strzemeskiego. Zachowane inwentarze pozwoliły na określenie profilu biblioteki kapitulnej w 1598, 1650 i 1727 roku³. Z bada-

² Wykaz autorów i publikacji na temat biblioteki kapitulnej znajduje się w artykułach podanych w kolejnym przypisie.

³ A. Kwaśniewski, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*, Lublin 2010 (praca doktorska w Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego); tenże, *Księgozbiór kapituły kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 99 (2013) s. 43-92; tenże, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (†1602r.) w świetle inwentarza z 1650 roku*, „Rocznik Kolbuszowski”, 12 (2012) s. 87-107;

niami nad księgozbiorem kapitulnym związany jest artykuł na temat mszału przechowywanego w Bibliotece Parafialnej w Ilży⁴.

Księgozbiór kapitulny w latach 70. XX wieku został przeniesiony z katedry do seminarium. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach przechowuje księgozbiór kapitulny jako depozyt. Zachowana została odrębność sygnatur. Pozwala to na skuteczniejsze kwerendy w integralnym i autonomicznym księgozbiornym kapitulnym. Część zbiorów pozostaje nadal w katedrze. Są to najcenniejsze rękopisy, w tym graduał (XVI wiek) z superekslibrisem bp. Piotra Tomickiego. Rękopisy te funkcjonują w literaturze przedmiotu jako nieposiadające sygnatur. Skarbiec Katedralny w Kielcach został w 1973 roku udostępniony dla zwiedzających⁵. Zaaranżowane do tego celu wewnątrz wyposażone jest w gabloty, w których eksponowane są m.in. cenne rękopisy.

W trakcie prowadzonych badań nad księgozbiorem kapitulnym natrafiono na woluminy, na których zachowały się superekslibrisy świadczące o przynależności druków do prywatnych księgozbiorów osób duchownych. Zidentyfikowane superekslibrisy stały się przedmiotem zainteresowania naukowego, którego owocem jest niniejszy artykuł. Celem publikacji jest opracowanie odkrytych superekslibrisów. Artykuł składa się z części analitycznej oraz zamieszczonego w aneksie katalogu. Pod numerami katalogowymi widnieją opisy poszczególnych superekslibrisów. Wzbogacenie stanowią zdjęcia opisywanych obiektów. W celu ujednoczenia badań dołączony do artykułu katalog upodobniono do znanych w polskiej tradycji badań prowadzonych w środowisku warszawskim⁶. Takie postępowanie badawcze jest świadomym nawiązaniem do przedsięwzięć już zrealizowanych.

Punktem odniesienia do analizy materiału kieleckiego była książka całościowo poświęcona badaniom nad polskim superekslibrisem⁷. Praca Arkadiusza Wagnera stanowi w tegumentologii polskiej ważny stopień dojrzałości metodologicznej. Poprzez ujednoczenie terminologii oraz wcześniejszą kategoryzację rozpoznanych i wyjaśnionych zjawisk występujących w procesie historycznego rozwoju oprawy polskiej (ściśle superekslibrisu), wprowadzone zostały syntetyzujące schematy, które prowadzą do systemu pojęć dojrzewającej polskiej tegumentologii. Posiadanie tych wypracowanych pojęć umożliwia zarówno pożyteczne posługiwanie się nimi, jak i rozwój dalszych badań. Pozwala to unikać odkrywania rzeczy już

tenże, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV-XVIII wiek)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 62 (2012) s. 69-95; tenże, *Księgozbiór Kapituły Kieleckiej w świetle inwentarza z 1650 roku*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, t. 2, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, Wrocław 2017, s. 207-227.

⁴ Tenże, *Siedemnastowieczny mszał z superekslibrisem księdza Stanisława Rozdrażewskiego proboszcza parafii w Ilży*, „Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej. Z dziejów regionu i miasta”, 3 (2012) s. 139-144.

⁵ R. Garus, *Bazylika Katedralna w Kielcach*, Kielce 1991, s. 40.

⁶ M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Centuria druga*, Warszawa 2001; M. Sipayło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988.

⁷ A. Wagner, *Superekslibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016.

znanych i stosowania długich opisowych analiz, w miejsce których korzystamy ze skonstruowanych narzędzi metodologicznych. Dysponowanie osiągnięciami A. Wagnera stanowi grunt, na którym można oprzeć jednolite badania.

W wyselekcjonowanym materiale źródłowym jako najstarszy występuje superekslibris należący najprawdopodobniej do biskupa krakowskiego Jana Konarskiego (nr kat. 1, il. 1). Księgoznak stanowi tu herb Abdank. Oprawa sporządzona została z desek powleczonych białą skórą. Na górnej i dolnej okładzinie zastosowano jednolitą, złożoną (obecnie szerniałą) dekorację. Kompozycja złożona jest z linearnej, podwójnej ramy strychulcowej. W rogach wewnętrznej ramy umieszczono wyciski tłoków w formie trójliścia. Centrum zwierciadła wyznacza herb Abdank. Zastosowany typ tarczy herbowej wskazuje na zależność od renesansowego intraligatorstwa włoskiego. Superekslibris umieszczony na okładzinie górnej został również powtórzony na okładzinie dolnej. Na górnej okładzinie w polu pomiędzy wewnętrzną i zewnętrzną ramą wytłoczony został napis: PROCESVS (w górnej części) IVDICARIVS (w dolnej części).

W literaturze znany jest superekslibris bp. J. Konarskiego wykonany w 1513 roku. Druk z tym znakiem zachował się w Bibliotece Kapituły Katedralnej w Krakowie. Zarówno superekslibris krakowski, jak i kielecki nie posiadają insygniów biskupich. Prawdopodobnie ta jest uznawana za właściwą dla pierwszego trzydziestolecia XVI wieku⁸. Porównanie superekslibrisu krakowskiego z kieleckim pozwala na uchwycenie zmiany ornamentyki z gotyckiej w kierunku renesansowym. Oprawa krakowska posiada cechy gotyku. W oprawie kieleckiej zastosowany został tłok z trójdzielnym liściem, ponadto prosta dekoracja oprawy, jak i tarcza posiadają wyraźne cechy wczesnorenesansowe, wzorowane na oprawach włoskich z początku XVI wieku (ściślej weneckich). Italianizującą formę przybrała również tarcza.

Zachowana w Poznaniu oprawa sporządzona przez Macieja z Przasnysza (Mistrza Główek Anielskich) dla Jana Łaskiego zdradza duże podobieństwa do analizowanej oprawy z superekslibrisem bp. Konarskiego⁹. Oprawa kielecka stanowi przykład bardziej pierwotnej kompozycji stosowanej przez Macieja z Przasnysza. W oprawie kieleckiej tłoczona inskrypcja znajduje się w polu pomiędzy zewnętrzną i wewnętrzną linią strychulcową. W oprawie poznańskiej poprzez wzbogacenie dekoracji pole pomiędzy linią zewnętrzną i wewnętrzną zostało wypełnione półpięścieniami, w które przekształca się linia wewnętrzna. Wobec tak zagospodarowanej przestrzeni inskrypcje zostały przeniesione na zewnątrz podwójnej ramy, która uzyskała w górnej i dolnej części prostokątne pola, wypełnione antykwowymi napisami. Zastosowanie półpięścieni i w konsekwencji dobudowanie prostokątnych pól napisowych nadało kompozycji więcej elegancji estetycznej oraz stworzyło wyrazistszy podział treściowy: napisy streszczające zawartość klocka stanowią w stosunku do superekslibrisu bardziej wyodrębnioną rzeczywistość. Superekslibris poprzez ubogacone i symetrycznie ozdabiające go ornamenty stał się bardziej wyeksponowany.

⁸ Tenże, *Superekslibris polski*, s. 170.

⁹ Por. A. Wagner, *Nieznana oprawa dla Jana Łaskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Przyczynek do badań nad italianizmem w intraligatorstwie polskim XVI wieku*, „Biblioteka”, 16 (2012) s. 27-28.

Oprawa poznańska powstała w 1526 roku. Oprawa kielecka chroni trzy druki w tym najmłodszy z 1517 roku. Przy założeniu, że oprawa została sporządzona po 1517 roku należy przyjmować lata 1517-1526 jako okres, w którym dokonał się rozwój kompozycji stosowanych w warsztacie Macieja z Przasnysza. Materiałem wnoszącym argumenty do dyskusji jest wykonana przez niego oprawa pontyfikału z biblioteki prymasa Macieja Drzewickiego¹⁰. Oprawa ta chroni pontyfikał wydany w 1520 roku. Zastosowana kompozycja zdobień oprawy bliższa jest pierwotnemu modelowi zastosowanemu w oprawie kieleckiej. W polu pomiędzy zewnętrzną i wewnętrzną linią strychulcową wytłoczony został napis: PONTIFICALE. Należy więc ostrożnie przyjmować, że starsza kompozycja stosowana przez Macieja z Przasnysza najwcześniej pojawiła się około 1517 roku, funkcjonowała na początku lat 20. XVI wieku i około 1526 roku została ubogacona o prostokątne tablice napisowe. Oprawa zachowana w księgozbiorniku kapituły kieleckiej stanowi przykład bardzo wczesnego zastosowania wzorów włoskiego renesansu.

Postać bp. Konarskiego posiada liczne związki ze środowiskiem kieleckim. Od 1495 roku przewodniczył kapitule kieleckiej jako dziekan. W późniejszym czasie jako biskup krakowski wykonywał liczne prace na terenie dóbr biskupich w rejonie Kielc: rozbudował miasta Iłżę i Bodzentyn, zamek biskupi w Bodzentynie oraz kolegiatę kielecką. Ufundował tryptyk bodzentyński oraz obraz *Zaśnięcie NMP* związany z kościołem św. Wojciecha w Kielcach (na zachowanych obrazach widoczne są portrety fundatora)¹¹. Być może związki z kapitułą i regionem stanowią trop wyjaśniający, jak trafiła do księgozbiorniku kapitulnego książka z superekslibrisem biskupa.

Do najstarszych w zachowanych w zbiorach kieleckich należy superekslibris Jakuba Wedelicjusza z Obornik (nr kat. 2, il. 2). Znajduje się na oprawie sumy spowiedniczej wydanej w 1518 roku. Mocno zniszczone deski i skóra oprawy pozwalają z trudem na zidentyfikowanie znaku jako należącego do Jakuba. Wpisy proweniencyjne wskazują, że książka była również własnością Piotra Wedelicjusza z Obornik. Następnie poprzez innych właścicieli w sposób bliżej nieokreślony trafiła do księgozbiorniku kapitulnego¹². Superekslibris wykonany na okładzinie dolnej – złożony (obecnie szerniały) napis: [IA]COBI D[nieczyt.] VEDELI (w górnej części) DE OBORNYKY (w dolnej części). W zwierciadle słabo widoczny herb Wedel. Herb Wedel znajdował się również na okładzinie górnej. W obecnym stanie zachowania jest ledwo widoczny. Kompozycja okładziny górnej pozbawiona została napisu [IA]COBI VEDELI DE OBORNYKY. Na górnej okładzinie herb znajduje się w centrum zwierciadła. Ponad herbem złożone tłoczenie: [S]VMM[A] (w górnej części) SYLVETRINA (w dolnej części). Opublikowany niedawno artykuł o oprawach ksiąg należących do P. Wedelicjusza został wydany wraz z materiałem

¹⁰ P. Pokora, „Pontificale Romanum” z 1520 roku z biblioteki prymasa Macieja Drzewickiego. O odnalezieniu jednego z zaginionych klejnotów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie, „Biblioteka”, 17 (2013) s. 37-51.

¹¹ M. Goetel-Kopffowa, *Konarski Jan h. Abdank (1447-1525)*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 13, red. B. Leśnodorski i in., Wrocław i in. 1967-1968, s. 458-461.

¹² Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej*, s. 80-81.

zdjęciowym¹³. Porównanie badanego tu materiału kieleckiej oprawy księgi należącej do J. Wedelicjusza nie pozwala na łączenie jej z warsztatem działającym na potrzeby P. Wedelicjusza.

W zbiorach biblioteki kapitulnej w Gnieźnie zachował się inny superekslibris J. Wedelicjusza. Złożony jest on z części napisowej oraz herbu Wedel. Napis znajduje się w linearnej ramce ozdobionej ornamentem arabeskowym w kształcie trójkąta. Superekslibris gnieźnieński uznawany jest za przykład wpływów italianizmu¹⁴. W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie zachował się superekslibris P. Wedelicjusza (brat Jakuba). Znak ten zdradza podobieństwo do kompozycji należącej do J. Wedelicjusza. Na górnej okładzinie ochraniającej druk z 1536 roku znajduje się tłoczenie: PETRI VEDELICI DE OBORNYKY. Herb wraz z inicjałami P. Wedelicjusza został umieszczony na dolnej okładzinie¹⁵. Związki pomiędzy braćmi wskazują, że po śmierci Piotra, Jakub mieszkający w rodzinnej Wielkopolsce przejął jego bibliotekę¹⁶. Jednak zagadką pozostaje droga jaką książka ta trafiła do Kielc.

W Skarbcu Katedralnym w Kielcach znajduje się Graduał Krakowski z XVI wieku. Wraz z innymi rękopisami księga ta była przedmiotem zainteresowania historyka kieleckiego – ks. dr. Józefa Zdanowskiego, który na kilku stronach opisał oprawę oraz zawartość księgi, w tym miniatury oraz incipity¹⁷. Graduał posiada oryginalną oprawę wykonaną w 1534 roku. Księga ta ma wymiary: 43 cm x 68 cm. W górnej okładzinie radełko złożone z floratury, wśród której widoczne zwierzęta: jelen, jednorożec i zając. Radełko to znane w literaturze prezentuje treści chrystologiczne¹⁸. W dolnej okładzinie radełko z motywem owocu granatu. Na górnej okładzinie tłoczony napis: GRADVALE oraz data MDXXXVIII. Na górnej okładzinie herb Łódzia, powyżej mitra (nr kat. 3, il. 3). Całość umieszczona w pierścieniowym otoku wzbogaconym trójliściami włoskimi (*trifolia italiana*). Superekslibrisy bp. P. Tomickiego znane są w literaturze przedmiotu¹⁹.

¹³ R. Franczak, *Superekslibrisy dwóch renesansowych bibliofilów na oprawach inkunabułów z dawnej biblioteki benedyktynów w Lubiniu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 110 (2018) s. 167-180.

¹⁴ L. Formanowicz, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1, Poznań 1939, s. 35-36, nr kat. 114, 129, 136, 180 i in., tabl. 7A; Wagner, *Superekslibris polski*, s. 263, il. 96a; tenże, *Włoskie wpływy w polskim intraligatorstwie XV-XVI wieku*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 93-95.

¹⁵ Sipayło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 40.

¹⁶ K. Miaskowski, *Piotr Wedelicjusz z Obornik*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, 34 (1908) s. 169-212.

¹⁷ J. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i seminarium duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929, s. 10-15.

¹⁸ A. Wagner, *Motywy łowieckie na oprawach książkowych od średniowiecza do XVIII wieku*, w: *Europejskie tradycje łowieckie. Tom wydany z okazji III Międzynarodowego Kongresu Kultury Łowieckiej*, red. T.J. Żuchowski, Warszawa 2013, s. 144-155.

¹⁹ L. Hajdukiewicz, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 181-187; Z. Skiełczyński, *Superekslibrisy z Biblioteki Kapitulnej w Łowiczu*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 28 (1990) nr 1, s. 257;

Porównanie superekslibrisu kieleckiego z tym zachowanym w Bibliotece Jagiellońskiej wskazuje na bardzo duże podobieństwa²⁰. Zarówno kształt tarczy herbowej, jak i ułożenie mitry wydają się być identyczne. Herb Łodzia w obu przypadkach znajduje się w pierścieniowym otoku wzbogaconym trójliściami włoskimi. Jedyną widoczną różnicą jest zastosowanie dodatkowo w superekslibrisie Biblioteki Jagiellońskiej wieńca, który okala pierścieniowy otok. Superekslibris krakowski został wykonany w latach 20. XVI wieku. Zidentyfikowano go jako dzieło Macieja z Przasnysza. Wobec podobieństw superekslibris kielecki należy również łączyć z Maciejem z Przasnysza.

Osoba bp. Tomickiego (zm. 1535) związana była ściśle ze środowiskiem kieleckim. Od 1504 roku był on kustoszem kolegiaty kieleckiej. Jako biskup krakowski często gościł na terenie swych dóbr w rejonie Kielc. Przed śmiercią schorowany przybył z Krakowa do Kielc w połowie listopad 1534 roku, następnie w początkach sierpnia 1535 roku wrócił do Krakowa. Po powrocie sporządził w Krakowie testament. Zmarł 29 października 1535 roku²¹. Należy zakładać, że graduł oprawiony w 1534 roku został przekazany przed sporządzeniem testamentu. Zapewne w czasie pobytu w Kielcach od listopada 1534 roku do początków sierpnia 1535 roku księga została ofiarowana kolegiacie kieleckiej.

Z dworem bp. Tomickiego związany był biskup poznański Benedykt Izdbieński²². W 1546 roku lub w początkach 1546 roku mianowany biskupem kamienieckim (biskupstwa kamienieckiego prawdopodobnie nie objął). W 1546 roku przeniesiony na biskupstwo poznańskie. Działał na rzecz reformy katolickiej i kontrreformacji w Polsce. Zmarł w 1553 roku²³. Zachowany superekslibris B. Izdbieńskiego wykonany został na oprawie chroniącej druk z dziełem św. Augustyna *De Civitate Dei* (nr kat. 5, il. 5). Druk wydano u Frobenia w Bazylei w 1542 roku. Oprawa, zgodnie z datą widniejącą na górnej okładzinie, została sporządzona w 1548 roku. W centrum zwierciadła superekslibris – herb Poraj (tarcza ozdobna), data wykonania tłoku MDXLVI, w otoku napis: BENEDICTVS ISBIENSKI DEI GRA[TIA] EP[ISCOP]VS POSNANEN[SI]S. Otok wzbogacony perełkowaniem. Sam superekslibris (bardzo dobrze zachowany) został wykonany przy pomocy tłoka, który posiada datę MDXLVI. Był to więc tłok wykonany w roku mianowania Izdbieńskiego biskupem poznańskim.

W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie rozpoznane zostały dwa superekslibrisy bożogrobców – Stanisława z Łowicza oraz Bartłomieja z Turu. Obydwaj bibliofile w połowie XVI wieku używali superekslibrisu typu pieczętarskiego – złożonego z krzyża bożogrobców na tarczy, powyżej tarczy skrzydłata

Wagner, *Superekslibris polski*, s. 97, 209; Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 40-41, tablica 3.

²⁰ Wagner, *Superekslibris polski*, s. 209.

²¹ L. Hajdukiewicz, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego*, s. 118-121. Na temat pobytów w Kielcach i choroby bp. P. Tomickiego więcej informacji: W. Urban, *Kielce za biskupa Piotra Tomickiego (1524-1535)*, „Studia Kieleckie”, 59 (1988) nr 3, s. 5-11.

²² Hajdukiewicz, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego*, passim.

²³ I. Kaniewska, *Izdbieński (Izbiński) Benedykt*, w: PSB, t. 10, red. K. Lepszy i in., Wrocław 1962-1964, s. 194-195.

głowa anioła, ozdobny otok, wzbogacony perełkowaniem. W celu zindywidualizowania księgoznaku zastosowano odniesienie do odpowiednich bibliofilów inicjały i pełny napis. Porównanie otoków wskazuje na duże podobieństwa. Otok ze zbiorów kieleckich, jak i otoki superekslibrisów należących do bożogrobców są w taki sam sposób wzbogacone perełkowaniem. Ponadto identyczne są wymiary: Izdbieński (59 mm x 59 mm), Stanisław z Łowicza (Maria Sipayło podaje: 58 mm × 58 mm), Bartłomiej z Turu (Maria Cubrzyńska-Leonarczyk podaje: 59 mm × 59 mm)²⁴. Porównanie superekslibrisów bożogrobców z omówionym powyżej superekslibrisem Izdbieńskiego prowadzi do wniosku o ich pochodzeniu z jednego warsztatu.

Druk z superekslibrisem Izdbieńskiego trafił do księgozbioru kieleckiego za pośrednictwem ks. Walentego Gniewisza, który w latach 1660-1693 był proboszczem parafii w Radomiu. Zgodnie ze zwyczajem dawnej diecezji krakowskiej probostwo w Radomiu było związane z kapitułą kielecką i każdorazowy proboszcz radomski był dziekanem kapituły w Kielcach, a ponadto oficjałem radomskim. Ksiądz W. Gniewisz do momentu śmierci sprawował wszystkie wymienione urzędy, dodatkowo w części zawiślańskiej dziekanii kieleckiej był proboszczem w Stężycy. Wiadomo, że ks. Gniewisz posiadał wykształcenie zdobyte na Akademii Krakowskiej i pierwotnie był nauczycielem szkoły parafialnej w Radomiu. Zapewne poprzez kontakty ze środowiskiem krakowskim i dzięki aspiracjom intelektualnym wszedł w posiadanie druku z biblioteki bp. Izdbieńskiego²⁵.

Zachowany w Kielcach superekslibris Izdbieńskiego należy do renesansowego typu superekslibrisu w formule pieczętarskiej, określany jest w literaturze przedmiotu jako superekslibris I. Tłok superekslibrisowy, którym wykonano księgoznak zachowany w zbiorach kieleckich, został wykonany w Krakowie w tym samym, anonimowym warsztacie, z którego również pochodził tłok należący do biskupa krakowskiego Samuela Maciejowskiego (zm. 1550). W księgozbiornie Izdbieńskiego superekslibrisem I oznaczano górne okładziny ksiąg. Ponadto posiadany równocześnie superekslibris II wyciskano na okładzinach dolnych²⁶. W Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu zachowała się oprawa wykonana w 1549 roku. W oprawie tej zastosowano w górnej okładzinie superekslibris I, zaś w okładzinie dolnej wycisk superekslibrisu II.

Porównanie oprawy kieleckiej z poznańską wskazuje na zastosowanie w poznańskiej superekslibrisu II. Ponadto oprawa ze zbiorów kieleckich posiada wyciski radełek różnych od radełka opisywanego w badaniach Marii Jarosławieckiej-Gąsiorowskiej²⁷. W oprawie kieleckiej powyżej i poniżej superekslibrisu znajduje się złożony wycisk tłoka z motywem skrzydlatej główki aniołka. W oprawie kieleckiej użyto kilku radełek, m.in. radełka chrystologicznego – SALVATOR, SVR[GE] [ET] [VALDE], CAP[IT] CRV[CEM] S[VAM], EGO SVM PA[STOR]

²⁴ Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 54-55, tablica 9; Sipayło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 54-55, tablica 11.

²⁵ Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne*, s. 85.

²⁶ Wagner, *Superekslibris polski*, s. 237 (il. 75 b), s. 252.

²⁷ M. Jarosławiecka-Gąsiorowska, *Ikonografia świecka na oprawach XVI i XVII w.*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 6 (1970) s. 331, il. 6, 6a.

[BONVS]. Porównanie jednak z podobnym treściowo radełkiem monogramisty MC wskazuje na brak rzeczonoego monogramu w radełku oprawy kieleckiej²⁸. Tłok superekslibrisowy bp. Izdbieńskiego po jego śmierci został przerobiony dla innego bibliofila – prawdopodobnie dla Hieronima Powodowskiego²⁹.

W latach 1541-1545 Izdbieński pełnił w Krakowie urząd wikariusza generalnego *in spiritualibus* bp. Piotra Gamrata. Zachowała się z tego czasu pieczęć Izdbieńskiego przywieszona przy dokumencie z 20 maja 1542 roku. Okrągła pieczęć o średnicy 30 mm przedstawia herb Poraj. Renesansowa tarcza herbu trzymana jest przez dwie postacie. Napis w otoku na skutek zatarcia jest mało czytelny³⁰. Zachowana pieczęć stanowi materiał porównawczy do badań nad superekslibrisami typu pieczętarskiego, jakimi posługiwał Izdbieński. Kształt tarczy w wycisku zachowanym w Kielcach jest zbliżony do tarczy widocznej w pieczęci. Jednak w superekslibrisie tarcza posiada krój bardziej dekoracyjny.

Interesującym badawczo jest zachowany w Kielcach superekslibris Jakuba Uchańskiego (nr kat. 6, il. 6). Okładzina chroni druk z połowy XVI wieku (z powodu uszkodzenia pełny opis bibliograficzny pozostaje trudny do ustalenia). Oprawa sporządzona z desek powleczonych skórą ozdobioną złotymi tłoczeniami (obecnie szerniałe). Kompozycja złożona jest z linearnej, podwójnej ramy strychulcowej. W rogach wewnętrznej ramy umieszczono wyciski tłoków w formie listka aldyńskiego. Na górnej okładzinie w przestrzeni pomiędzy wewnętrzną i zewnętrzną ramą wytłoczony został napis: HENRICI CORNE[LII] (w górnej części) oraz data 1553 (w dolnej części). W centrum zwierciadła herb Radwan odznaczający się ozdobną, misternie wyciętą tarczą. Herb umieszczony w otoku, powyżej infula i pastorał. Dolna okładzina w podobnym schemacie pozbawiona jednak wycisków napisowych. Uwagę badacza przyciąga różnica superekslibrisu widocznego na górnej i na dolnej okładzinie. W górnej okładzinie w otoku zastosowano ornament plecionkowy, w dolnej kwiatowy. Prowadzi to do oczywistego wniosku, że mamy do czynienia z księgoznakiem, który powstał nie z jednego tłoka superekslibrisowego. Mitra i pastorał zostały wykonane z dwóch oddzielnych tłoków. W obu superekslibrisach występuje identyczna tarcza i herb. Jednakowe są również wymiary otoku. Jedyna różnica polega na wypełnieniu pola, które zwykle w podobnych przypadkach zajmuje napis w otoku. Ponadto zarówno ornament plecionkowy, jak i zastosowany w dolnej okładzinie ornament kwiatowy nie odznaczają się regularnością. Zostały bowiem wykonane ręcznie poprzez kolejne wciski tworzące odpowiednio układ plecionki i rozsypanych w otoku kwiatów.

Porównanie tego superekslibrisu ze znanymi w literaturze trzema księgoznakami abp. J. Uchańskiego wskazuje na tożsamość jedynie w odniesieniu do herbu Radwan. Prawidłowością w trzech opracowanych przez M. Sipayło księgoznakach jest występowanie insygniów biskupich. Superekslibris I został wykonany w czasach,

²⁸ M. Czapnik, *Oprawy poznańskiego monogramisty MC*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 139, 142, il. 2a.

²⁹ Wagner, *Superekslibris polski*, s. 480-481, il. 248.

³⁰ E. Knapik, *Średniowieczne i wczesnonowżytnie pieczęcie oficjalów i wikariuszy generalnych krakowskich*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia – metody badań – interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 323, il. nr 43.

gdy Uchański nie posiadał godności biskupiej. W superekslibrisie II, gdy był już biskupem chełmskim, ponad herbem umieszczona została infuła. W kompozycji III – najmłodszego superekslibrisu na okładzinie druku z 1553 roku znajduje się infuła i pastorał³¹. Nastąpił więc, zgodnie z tendencją epoki, proces zastosowania ponad pierwotną ściślejszą kompozycją superekslibrisu insygniów biskupich (w superekslibrisie I brak insygniów). Występujące w superekslibrisie III insygnia zostały wyciśnięte z dwóch tłoków. Porównanie tych tłoczeń z wyciskami zachowanymi w oprawie kieleckiej wskazuje na zbieżności ikonograficzne. Podobieństwa tłoków nie pozwalają jednak na ich utożsamienie. Zachowane tłoczenie infuły, a szczególnie pastorału wskazują na drobne różnice. Dla wykonania wycisków superekslibrisu III, jak i superekslibrisu zachowanego w Kielcach zastosowano podobne tłoki, jednak różne.

W badaniach prowadzonych przez M. Cubrzyńską-Leonarczyk rozpoznany został superekslibris Wacława Grodeckiego (zm. 1591). Oprawa, w której zachował się jego superekslibris, została wykonana w 1555 roku. Chroni ona druk wydany w 1550 roku. Superekslibris W. Grodeckiego złożony jest z godła herbu Radwan znajdującego się na ozdobnej tarczy. W otoku napis: VENCESLAUS GRODECZSKI³². Porównanie z superekslibrisem Uchańskiego zachowanym w zbiorach kieleckich wykazuje identyczny kształt herbu i tarczy. Takie same są również wymiary superekslibrisu. Napis znajdujący się pierwotnie w otoku superekslibrisu kieleckiego został zamaskowany poprzez zastosowanie tłoka tworzącego układ (odpowiednio) plecionki. Ponadto u Uchańskiego dodano insygnia biskupie. Zjawisko przerobionego superekslibrisu należy do rozpoznanych w nauce³³. W prowadzonych badaniach nie została wyjaśniona zagadka występowania druku z biblioteki abp. Uchańskiego w księgozbiorze kapituły kieleckiej³⁴. W badaniach Sipayłło wyróżnione zostały trzy superekslibrisy Uchańskiego. Ksiądz Kazimierz Rulka w swoich badaniach zaklasyfikował odkryty w zbiorach wrocławskich superekslibris Uchańskiego z 1564 roku jako IV³⁵. Superekslibris ze zbiorów kieleckich wykonany po 1553 roku zajmuje odpowiednie miejsce. Nie udało się bowiem określić czy jest starszy, czy młodszy od wrocławskiego. Najnowszy superekslibris abp. Uchańskiego znany jest z badań nad księgozbiorem kapituły gnieźnieńskiej. Odkryty księgoznak sporządzony został na oprawie druku wydanego w 1577 roku³⁶.

W pracy poświęconej księgozbiorowi prywatnemu ks. W. Strzemeskiego zidentyfikowane zostały dwa superekslibrisy nieznanego kieleckiego bibliofila. Ponadto analiza opraw zachowanych druków Strzemeskiego wykazała związki z introligatorstwem krakowskim, w tym m.in. wskazano na występowanie w jednej z opraw

³¹ Sipayłło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 46-51, tablice 7-9.

³² Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 58-59, tablica 11.

³³ Wagner, *Superekslibris polski*, s. 353, 478-479, 480-481.

³⁴ Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne*, s. 83-84.

³⁵ K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe duchownych diecezji wrocławskiej*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej”, 78 (1995) nr 3, s. 103; tenże, *Superekslibrisy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*, „Studia Wrocławskie”, 6 (2003) nr 6, s. 528.

³⁶ M. Bartoszak, *Superekslibrisy prymasów Polski z XVI i XVII wieku znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, ABMK, 110 (2018) s. 39.

radełka zidentyfikowanego przez Alodię Kawecką-Gryczową jako ornamentu opraw króla Zygmunta Augusta³⁷. W niniejszym artykule dwa supereklibrisy zasługują na specjalną uwagę w kontekście całościowych badań nad materiałem kapitulnym. Starszy supereklibris Strzemeskiego został wykonany w oprawie z 1568 roku (nr kat. 7, il. 7). Pergaminowa oprawa chroniąca druk wydany w 1549 roku posiada bardzo skromne zdobienia ograniczone do supereklibrisu i tłoczeń skróconego tytułu. W centrum górnej okładziny herb Doliwa na ozdobnej, barwionej na czerwono tarczy. Całość okolona wieńcem. Również pole pomiędzy tarczą a wieńcem oraz skos w polu tarczy pomalowane czerwoną farbą. Zastosowanie czerwonej farby w skosie świadczy o nieudolności introligatora i słabej znajomości barw heraldycznych w herbie Doliwa. Pole tarczy winno być pomalowane na niebiesko, a skos powinien być biały. Zastosowana w tym supereklibrisie praktyka może również wskazywać na wtórne nałożenie czerwonej farby. Supereklibris został złożony z tłoczenia z motywem tarczy herbowej. Z odrębnego tłoka wyciśnięto wieńiec. Wycisk tarczy został w sposób widoczny niesymetrycznie ułożony w okalającym go wieńcu. Powyżej inicjały bibliofila: A[LBERTUS] S[TRZEMESKI]. Wieńiec i tłoczenia literowe złożone (obecnie szerniałe). Ponadto supereklibris ten jako wykonany w 1568 roku stanowi przykład wczesnego zastosowania motywu okalającego wieńca. W latach 60. XVI wieku upowszechnił się nowy typ kompozycyjny supereklibrisu – herb i otok inskrypcyjny był otaczany wieńcem³⁸.

Supereklibris II ks. Strzemeskiego zachował się na oprawie brewiarza wydanego w 1570 roku (nr kat. 8, il. 8). Analiza oprawy brewiarza wykazała podobieństwa z inną, wykonaną w 1600 roku na polecenie Abrahama Bzowskiego, który oprawioną książkę przekazał dla dominikanów krakowskich³⁹. Oprawa brewiarza należącego do Strzemeskiego pochodzi bez wątpienia z tego samego warsztatu, co oprawy druków należących do A. Bzowskiego. Analizy i materiał zdjęciowy zamieszczony w artykule Katarzyny Płaszczyńskiej-Herman przynoszą kolejne dowody potwierdzające⁴⁰. Oprawy te należą do twórczości Kaspra Rajmana. Porównanie oprawy brewiarza należącego do ks. Strzemeskiego z tą przypisaną K. Rajmanowi (zbiory seminaryjne we Włocławku) wskazuje na podobieństwa. Tłoczenia w tych oprawach wykonane zostały tymi samymi tłokami. Ponadto w oprawie kieleckiej występuje większy wybór tłoków tego warsztatu. Również okucia i kłamry wskazują na ten sam warsztat⁴¹. Supereklibris II ks. Strzemeskiego znajduje się w centrum dolnej okładziny – herb Doliwa (odznaczający się ozdobną tarczą, która została otoczona okrągłym otokiem). Kompozycja ta stanowi wycisk jednego tłoka. Dodatkowo wykorzystano tłok, którym wykonano odbicie okalające

³⁷ Tenże, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (†1602r.)*, s. 87-107.

³⁸ Wagner, *Supereklibris polski*, s. 222.

³⁹ Kwaśniewski, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (†1602r.)*, s. 91. Zdjęcie oprawy donacyjnej A. Bzowskiego: *Biblioteka klasztoru benedyktynów na Świętym Krzyżu. Katalog wystawy*, Kielce 2006, s. 23-24.

⁴⁰ K. Płaszczyńska-Herman, *Oprawy z supereklibrisem donacyjnym Abrahama Bzowskiego OP, w: Arma nostrae militiae. Kultura książki i pisma zakonu kaznodziejskiego na ziemiach polskich*, red. M. Miławicki OP, I. Pietrzkiwicz, Poznań 2019, s. 49-72.

⁴¹ Wagner, *Supereklibris polski*, s. 509, tablica XIII.

wycisk herbu. Analizowanym tłokiem drugim wykonano odbicie tworzące owalny otok inskrypcyjno-ornamentowy. Otok ten w wewnętrznej części posiada dewizę: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. Pomiędzy słowami napisu zastosowano sześcioramienne gwiazdy będące dywizorkami. Napis w otoku otoczony został ornamentem rollwerkowym z girlandami. Ornament rollwerkowy stanowi odpowiednik używanego wcześniej wieńca (okalającego otok napisowy). Pole pomiędzy tłoczeniem herbu w otoku a zewnętrznym otokiem owalnym wypełnione zostało tłoczeniami w formie drobnych kwiatów z otworem w środku i ośmioma prostymi płatkami. Tłoczenia te przy pomocy odrębnego tłoka są ułożone nieregularnie. Ponad kompozycją odcisnięte zostały inicjały bibliofila: A[LBERTUS] S[TRZEMESKI].

Herb oraz tłoczenia liternicze stanowią indywidualizację superekslibrisu skomponowanego jako składanka introligatorska. Elementem o charakterze bardziej uniwersalnym jest tłoczenie pełniące funkcję otoku napisowego z dewizą: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. Dewiza połączona z ornamentem rollwerkowym stanowi popularny motyw epoki występujący w kilku odmianach ikonograficznych. Jednak najbliższym wyciskowi wykonanemu na brewiarzu ks. Strzemeskiego jest tłoczenie zastosowane do skomponowania superekslibrisu ks. Feliksa Sojeckiego⁴². Otok napisowy posiada identyczne rozłożenie liter. Również podobny jest ornament rollwerkowy. Superekslibris złożony dla F. Sojeckiego posiada wewnątrz otoku napisowego wycisk herbu Grzymała. Jednak ze względu na zbyt duży tłok herbowy wycisk otokowy okazał się zbyt mały. Wykonany jako pierwszy wycisk otokowy został nieco przysłonięty przez wycisk herbu Grzymała. W superekslibrisie ks. Strzemeskiego zastosowano tłoki liternicze: A[lbertus] S[trzemeski]. Odpowiednio w przypadku Sojeckiego zastosowano tłoki: F[elix] S[ojecki]. Występujące w literze S szeryfowanie jest identyczne w obu przypadkach, co dowodzi użycia tego samego tłoka literniczego.

Otok rollwerkowy superekslibrisu II Strzemeskiego jest niemal identyczny z otokiem zastosowanym w superekslibrisie II ks. Floriana Piltowskiego⁴³. Podobieństwo ornamentyki wskazuje zapewne na wspólne źródło, z którego ci duchowni czerpali produkty rzemiosła artystycznego. Z pewnością ks. W. Strzemeski poprzez kielecką znajomość z F. Piltowskim, jako bardziej rozwiniętym bibliofilem, był zależny od wzorców eksploatowanych na potrzeby biblioteki Piltowskiego – wytworów warsztatu Rajmana.

W oprawie druku kieleckiego widoczny jest błąd warsztatu wykonującego tłok, z którego wyciskano uniwersalny otok: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. W słowie NEMINI błędnie została wykonana dwukrotnie występująca litera N. Zachowany w Kielcach wycisk ukazuje literę N w odbiciu lustrzanym. W oprawie warszawskiej wycisk herbu Grzymała, nachodząc na napis otokowy, zatarł słowo NEMINI. Jednak końcowe dwie litery NI zachowały się. W tym przypadku mamy również do czynienia z wyciskiem, w którym jest błędne wykonanie litery N. Prowadzi to do pełnego potwierdzenia postawionej tezy. W porównywanych

⁴² Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 118-119, tablica 41.

⁴³ Sipayło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 114, tablica 41.

oprawach wykonanych w warsztacie Rajmiana użyty został do skomponowania superekslibrisów ten sam tłok otokowy.

Zachowany w zbiorach kapitulnych superekslibris bp. Piotra Kostki został wykonany na oprawie chroniącej druk *Martyrologium Romanum* wydany w 1589 roku (nr kat. 10, il. 10). Oprawa powstała z makulatury powleczonej brązową skórą. W centrum zwierciadła górnej okładziny herb Dąbrowa w kartuszu ozdobionym ornamentami rollwerkowymi, powyżej infula, całość otoczona podwójnym otokiem. Napis w otoku wewnętrznym: PETRVS COSTCA EPISCOPVS CVLMENSIS. W otoku zewnętrznym ornament łuskowy. P. Kostka (ok. 1532-1595) był biskupem chełmińskim w latach 1574-1595⁴⁴. Zachowany w Kielcach księgoznak jest jednym z rozpoznanych superekslibrisów bp. Kostki. W zbiorach uniwersyteckich w Warszawie zachował się superekslibris wykonany w oprawie druku z 1570 roku. Tłok superekslibrisowy użyty w tej oprawie posiadał datę wykonania 1571⁴⁵. Nieco młodszy jest superekslibris przechowywany w Bibliotece „Hosianum”, a wykonany w 1574 roku. W przeciwieństwie do księgoznaku kieleckiego i warszawskiego superekslibris warmiński nie posiada napisu w otoku. O identyfikacji z osobą bp. Kostki decydują inicjały bibliofila: P. K. E. C⁴⁶. Kostka należał do grona biskupów bibliofilów, o posiadaniu przez niego większej biblioteki świadczy m.in. zachowana w zbiorach chełmińskich Biblia wydana w Wenecji w 1485 roku⁴⁷.

Wspomniany powyżej motyw wieńca upowszechniający się w latach 60. XVI wieku obserwowany jest w księgozbiornie bp. Kostki. Należący do niego tłok superekslibrisowy z 1571 roku, znany z wycisku zachowanego w zbiorach warszawskich, zaliczany jest do przykładów manieryzmu⁴⁸. Analizowany superekslibris ze zbiorów kieleckich, jako późniejszy, posiada ornamentykę manierystyczną w formie dojrzałszej. Wskazuje na to ozdobny kartusz zbudowany z ornamentów rollwerkowych. Na przykładzie upodobań bibliofilskich bp. Kostki możemy zaobserwować dojrzewający styl manierystyczny. Pomiędzy rokiem 1571 a 1589 dokonana się przemiana preferencji estetycznych. Biskup Kostka, nie przekształcając tytulatury (*episcopus Culmensis*), zmienił upodobania estetyczne, polecając wykonać nowy tłok superekslibrisowy. Niewyjaśnione pozostają przyczyny występowania książki bp. Kostki w bibliotece kapitulnej w Kielcach. Być może należy wiązać dzieło z osobą bp. J. Zadzika, który był biskupem chełmińskim, następnie jako biskup

⁴⁴ A. Tomczak, *Kostka Piotr*, w: PSB, t. 14, red. B. Leśnodorski i in., Wrocław i in. 1968-1969, s. 353-355.

⁴⁵ Sipayłło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 110-111, tablica 39.

⁴⁶ A. Wagner, *Zbiór opraw oznaczonych superekslibrisami polskimi z pierwszej połowy XVI wieku w Bibliotece „Hosianum”*. Charakterystyka wybranych przykładów, w: *Iubilaum Varmiae et Bibliothecae. Wybrane zagadnienia dotyczące 550. rocznicy istnienia Biblioteki „Hosianum”*, red. T. Garwoliński, Oklsztyn 2016, s. 128.

⁴⁷ J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń-Pelplin 2007, s. 359, nr 93.

⁴⁸ Wagner, *Superekslibris polski*, s. 222-229.

krakowski działał w Kielcach. Na mocy testamentu kapituła otrzymała książkę z biblioteki tego duchownego⁴⁹.

Superekslibris napisowy Gabriela Pilczy zachował się na oprawie druku wydanego w 1591 roku (nr kat. 12, il. 12). Oprawa została wykonana w roku następnym. W górnej części dolnej okładziny tłoczenie złożone: GABRIEL PILCZA. W oprawie zastosowano radełko Jagiellońskie: BONA, SIGISMUN[DVS], SIG[ISMVNDVS] AVG[VSTVS], KATE[RINA] SO. W opublikowanej księdze święceń występuje Gabriel Valentini de Pilcza jako wyświęcony z prowizji magistra Stanisława Mareniusa, był on kanonikiem kolegiaty św. Anny w Krakowie oraz plebanem w parafii Zielonki. Gabriel Valentini de Pilcza przyjął kolejno święcenia: subdiakoniat – 19 marca 1575 roku, diakonat – 17 września 1575 roku, prezbiterat – 17 grudnia 1575 roku⁵⁰. Zapewne właściciel superekslibrisu jest tożsamy z duchownym pochodzącym z Pilicy, który przyjął święcenia kapłańskie w 1575 roku.

W trakcie przeprowadzonych badań nie uzyskano wyniku pełnej identyfikacji wszystkich superekslibrisów. Pięć superekslibrisów należy pozostawić do dalszych badań: bibliofil anonimowy – inicjały: S. P. oraz herb Doliwa (nr kat. 4, il. 4), bibliofil anonimowy – inicjały: P. B. K. (nr kat. 9, il. 9), bibliofil anonimowy – inicjały: L. S. B. (nr kat. 11, il. 11), bibliofil anonimowy – inicjały: S. F. oraz herb bożogrobców (nr kat. 13, il. 13), bibliofil anonimowy – właściciel superekslibrisu z dewizą: FIDE ET SINCERITATE oraz herb Abdank (nr kat. 14, il. 14). Na obecnym etapie badań uzasadnione są jedynie przyczynkarskie komentarze do analizowanego materiału. Bibliofil anonimowy – inicjały: S. P. to oprawa renesansowa wykonana dla pierwotnego właściciela w 1539 roku. Oprawa wykonana wówczas chroniła druk prawa kanonicznego wydany w 1496 roku. Zapewne w 1605 roku, po przejęciu książki przez bp. Zadzikę, oprawa uzyskała okucia i wówczas zamaskowany został superekslibris bibliofila o inicjałach: S. P. Bibliofil anonimowy – inicjały: S. F. oraz herb bożogrobców był właścicielem patronatu brewiarzowego bożogrobców. Tego typu księga liturgiczna związana była ze sposobem odmawiania brewiarza tylko przez przedstawicieli zakonu polskich bożogrobców. Właściciel o inicjałach: F. S. był z pewnością bożogrobcą. Zgodnie ze zwyczajem bibliofilskim zakonu zastosował w użytym superekslibrisie godło zakonu – podwójny krzyż⁵¹. W późniejszym czasie książka ta trafiła (pośrednio) do księgozbioru prywatnego ks. Józefa Hilarego Kasztulskiego (kanonik i oficjał kielecki), następnie do biblioteki kapitulnej. Bibliofil anonimowy – inicjały: L. S. B. użył obok inicjałów plakietki

⁴⁹ M. Pieniążek-Samek, *Curiae Kielcensi do. O darze biskupa Jakuba Zadzikę uwag kilka*, w: *Praxis atque theoria. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Malkiewiczowi*, red. J. Ostrowski i in., Kraków 2006, s. 287-297.

⁵⁰ *Księga egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573-1614*, oprac. Z. Pietrzyk, Kraków 1991, s. 188.

⁵¹ Superekslibris Stanisława z Łowicza i superekslibris Bartłomieja z Turu: Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 54-55, tablica 9; Sipayło, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku*, s. 54-55, tablica 11.

z Matką Bożą. Dewocyjna plakietka wykazuje podobieństwo do zastosowanej w środowisku dominikańskim – w superekslibrisie Bartłomieja z Przemyśla⁵².

Stan zachowania inkunabułów i druków z okresu XVI-XVIII wieku biblioteki kapitulnej pozwolił na wyselekcjonowanie 14 superekslibrisów. Należały one do 13 właścicieli (z biblioteki prywatnej ks. Strzemeskiego zachowały się dwa superekslibrisy). Spośród 14 księgoznaków aż 10 zidentyfikowanych zostało z 9 bibliofilami. Niezidentyfikowane pozostają 4 znaki. Materiał badawczy zbiorów kieleckich reprezentuje superekslibrisy należące do znanych polskich bibliofilów – głównie biskupów. W zbiorach znajdujemy również superekslibrisy właścicieli słabo rozpoznanych księgozbiorów prywatnych. Opracowane znaki to przykłady wczesnych i dojrzałych form renesansowych, następnie manierystycznych; słabo reprezentowane są dzieła z późniejszego czasu. Odkryte superekslibrisy rzucają nieco światła na kontakty artystyczne i intelektualne kościelnego środowiska kieleckiego związanego z kapitułą.

ANEKS

Biblioteka Kapituły Katedralnej w Kielcach (BKKKiel). Katalog superekslibrisów

Nr 1, 1517 [?]

Jan Konarski [?] (1447-1525)

herbu Abdank, dziekan kapituły kieleckiej (1595), biskup krakowski (1503)

[A] Joannes Andreas, Sum[m]a [...] sup[er] quarto decretaliu[m] [...], Colonia, [XV/XVI w], 12°. Współopr.: [B] Processus iudicarius [...] impressis Parisius per Nicolaum de Pratis impensis Johannis Petit [...] 1508, 12°, Współopr.: [C] Regule Ordinationes [e]t co[n]stitutiones Cancelariae S. D[omi]ni nostri Leonis[...] Pape X [...] Rome [...] 1517, 12°

BKKKiel., sygn. K.008 adl.

Prow.:

1. j. w.
2. Martinus Mosiedkii [?] posesor.
3. Eccle[si]ae Coll[egiatae] Kielcen[sis]. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 129, 104. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Deska, skóra biała, ślady po klamrach. Tłoczenia złożone (szczerniałe). Na górnej okładzinie tłoczony napis: PROCESVS IVDICARIVS. Okładzina górna i dolna herb Abdank, tarcza typu włoskiego (40 mm x 27 mm).

⁵² K. Płaszczyńska-Herman, *Ślady bibliofilskiej działalności braci kaznodziejów – superekslibrisy dominikańskie z Biblioteki OO. Dominikanów w Krakowie*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 172-174, il. 3.

Nr 2, 1518 [?]

Jakub Wedelicjusz z Obornik (zm.1554)

herbu własnego Wedel, proboszcz w Winnogórze, doktor prawa kanonicznego (1514), roku prepozyt św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1517), kanonik poznański (1536)

Silvester de Prierio, Summa summarum que Syluestrina dicitur [...], Argentoraci, opera [e]t impensis ingenui viri JoannisGrieninger, [...] 1518, 2°.

BKKKiel., sygn. K.00182.

Prow.:

1. j. w.
2. Petri Vedelcii Obornicen[sis] Artui & Medicine Doctoris, Con[sulis] Cracovien[sis]. [Inną ręką:] Fr[ater] meus d[omi]n[u]s doctor Iacobus canonicus Posn[aniensis] istam Summam Silvestrina[m] mihi requite meam que [nieczyt.] ex archetypo eiusdem auctoris impressum, meo consensu accepit, ac pro usu suo servavit.
3. Ioannis Modlenij S[anctorum] O[mniu]m Craco[viensis] Canonici, Prebendari[i] Lan. etc. a d[omino] Martino Gesschowski [?] mecenato dono datus.
4. Ecclesiae Collegiatae Kielcen[sis]. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 262, 206. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Deska, skóra brązowa, fragmenty klamer. Oprawa mocno zniszczona, zanikające tłoczenia, deska i karty woluminu uszkodzone przez korniki. Na górnej okładzinie tłoczenia złożone (obecnie szerniałe): [S]VMM[A] SYLVETRINA. Na dolnej okładzinie tłoczenia złożone (obecnie szerniałe): [IA]COBI D[wytarte] VEDELI (w górnej części) DE OBORNYKY (w dolnej części). W zwierciadle słabo widoczny herb Wedel (około 30 mm x 27 mm). Wysokość tłoczeń literniczych – 8 mm. Wymiary oprawy – 325 mm x 210 mm.

Nr 3, 1534

Piotr Tomicki (1464-1553)

herbu Łodzia, kustosz kapituły kieleckiej (1504), biskup przemyski (1514), biskup poznański (1520), biskup krakowski (1524).

Graduał Krakowski, rkps, XVI w.

Skarbiec Katedralny w Kielcach, brak sygn.

Prow.: j. w.

Opr.: Deska, skóra brązowa, resztki klamer, tłoczenia złożone. Wymiary oprawy – 42 cm x 68 cm. W górnej okładzinie radełko złożone z floratury, wśród której widoczne zwierzęta: jelen, jednorożec i zając. W dolnej okładzinie radełko z motywem owocu granatu. Na górnej okładzinie tłoczony napis: GRADVALE oraz data MDXXXIII. Na górnej okładzinie herb Łodzia na tarczy, powyżej mitra. Całość umieszczona w pierścieniowym otoku wzbogaconym trójliściami włoskimi (*trifolia italiana*) (92 mm x 92 mm).

II. 1

II. 2

II. 3

II. 4

Nr 4, 1539

Bibliofil anonimowy – inicjały: S. P.

herbu Doliwa

Gregorius IX, Decretales. Nürnberg, Ant. Koberger, 10 VI 1496, 2°.

BKKKiel., sygn. K.00191.

Prow.:

1. j. w.
2. Ex libris Jacobi Zadzik J.V.D. 1605.
3. Ex libris Ecclesiae Collegiatae Kielcen[is]. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 254 [przekreślone], 198. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Deska, skóra brązowa, okucia, ślady po klamrach. Brak sześciu narożnych okuć. W górnej części górnej okładziny tłoczony napis: DECRETALES, w centrum górnej okładziny napis tłoczony: BONVM CONSILIVM CONSVLTORI OPTIMVM, w dolnej części data MDXXXIX. Na dolnej okładzinie supereklibris przysłonięty okuciem herbu [Doliwa?] na tarczy (55 mm x 47 mm), powyżej tarczy herbowej inicjały: S. P. Wysokość tłoczeń literniczych – 7 mm.

Nr 5, 1548

Benedykt Izdbieński (1488-17.01.1553)

herbu Poraj (Róża), biskup kamieniecki (1546), biskup poznański (1546)

Augustinus s., De Civitate Dei [...], Froben, Basileae, 1542, 2°.

BKKKiel., sygn. K.0228.

Prow.:

1. j. w.
2. Hic liber applicatus est Ecclesiae Collegiatae Kielce[is] ab executor Perillis. et ad R[evere]ndi Valentini Gniewisz [!] Decani Kielcen[is] Praepositi et Officialis Radomien[is], Plebani Stężycen[is].
3. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Deska, skóra brązowa, resztki klamer, okucia, obcięta kart barwione na czerwono. Na górnej okładzinie tłoczony ślepo napis: AVGVSTINVS DE CIVITATE DEI (góra) oraz data 1548 (dół). Radełko tłoczone ślepo z wyobrażeniami postaci biblijnych oraz świętych. W centrum zwierciadła okładziny górnej tłoczony złotem supereklibris – ozdobna tarcza herbu Poraj. Ponad tarczą ozdobna infuła z pasami *vitae*. Antykwowa inskrypcyjny w otoku: BENEDICTVS ISBIENSKI DEI GRA[TIA] EP[ISCOP]VS POSNANEN[SIS]. Otok wzbogacony perełkowaniem. W przestrzeni pomiędzy tarczą a otokiem data wykonania tłoku – MDXLVI. Pozostała przestrzeń pomiędzy tarczą herbową a otokiem wypełniona ozdobną falistą linią. Wymiary supereklibrisu – 59 mm x 59 mm.

Nr 6, po 1553

Jakub Uchański (1502-1581)

herbu Radwan, kanonik krakowski (1538), biskup chełmski (1551), biskup kujawski (1557), arcybiskup gnieźnieński (1561)

[Agrippa Henricus Cornelius, Henrici Cornelii Agrippae ab Nettesheym De incertitudine] et vanitatis scientiaru[m] [XVI w.], [n. m. okr.], 8°.

BKKKiel., sygn. K.0060.

Prow.:

1. j. w.
2. Ecclesiae Colleg[ia]tae Kielcen[sis]. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 125, 101. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Deska, skóra brązowa, ślady po klamrach. Tłoczenia złożone (szerniałe). Na górnej okładzinie tłoczony napis: HENRICI CORNE[LII] (w górnej części) oraz data 1553 (w dolnej części). Okładzina górna i dolna herb Radwan Jakuba Uchańskiego, nad herbem infuła i pastorał. Na górnej okładzinie w otoku w celu zatarcia napisu odnoszącego się do pierwotnego właściciela zastosowano ornament tworzący kompozycję plecionki. Na dolnej okładzinie w otoku analogicznie użyto tworzący kompozycję luźno ułożonych kwiatów. Wymiary całej kompozycji: 70 mm x 50 mm; herb (51 mm x 51 mm), infuła (22 mm x 12 mm), pastorał (20 mm x 14 mm).

Nr 7, 1568

Wojciech Strzemeski (I) (zm. 1602)

herbu Doliwa, kanonik kielecki, proboszcz w Sieciechowie

Eusebius Pamphilus Caesariensis, Opera [...], Basileae, per Henricum Petri [...] 1549, 2°.

BKKKiel., sygn. K.00178.

Prow.:

1. j. w.
2. Post mortem R[evere]ndi D[omi]ni Alberti Strzemeski Can[onici] Kielcen[sis] Eccl[es]iae ab exequutoribus donat[us].
3. Ecclesiae Collegiatae Kielcensis. [Dziewiętnastowieczna sygnatura kapitulna:] 16.

Opr.: Biały pergamin, fragmenty wiązań. Tłoczenia złożone, szerniałe. Na górnej okładzinie napis: OPER EVSEBII (w górnej części) oraz data 1568 (w dolnej części). W centrum górnej okładziny herb Doliwa, tarcza ozdobna, barwiona błędnie na czerwono (41 mm x 30 mm). Całość otoczona wieńcem. Wymiary całości kompozycji (62 mm x 58 mm). Powyżej inicjały: A[lbertus] S[trzemeski]. Wysokość tłoczeń literniczych – 7 mm.

Nr 8, 1570 [?]

Wojciech Strzemeski (II) (zm. 1602)

herbu Doliwa, kanonik kielecki, proboszcz w Sieciechowie

Breviarium Romanum [...], Romae, 1570, [...] apud Paulum Manutium, 2°.

BKKKiel., sygn. K.00213.

Prow.:

1. j. w.
2. Strzem[beski] Can[onicus] Kielcen[sis] [uszkodzona karta].

II. 5

II. 6

II. 7

II. 8

3. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 172, 204. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].
 Opr.: Deska, skóra brązowa, okucia, fragmenty klamer. Na górnej okładzinie radełko o motywie plecionki (szerokość – 3 mm), ponadto radełko ze stylizowaną wicią roślinną, w której ok. owoce dębu. Tłoczenia złożone. Na górnej okładzinie napis: BREVIARIVM (w górnej części) ROMANVM (w dolnej części). Na górnej okładzinie plakietka – wyobrażenie Chrystusa na krzyżu, pod krzyżem Matka Boża i św. Jan Apostoł, napis w otoku: CHRISTUS FACTUS EST PRONOBIS OBEDIENS [!] V[S]QVE AD MORTEM: MORTEM AVTEM CRVCIS PHI. (90 mm x 65 mm). Na dolnej okładzinie herb Doliwa na ozdobnej tarczy otoczony otokiem (29 mm x 29 mm). W podwójnym otoku dewiza: FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST. W zewnętrznej części otoku ornament rollwerkowy z girlandami. Wymiary owalnego otoku – 75 mm x 56 mm, grubość tłoczenia w kształcie otoku – 12 mm. Powyżej inicjały: A[lbertus] S[trzemeski]. Wysokość tłoczeń litericznych – 8 mm.

Nr 9, 1577 [?]

Bibliofil anonimowy – inicjały: P. B. K.

[A] Bodius Hermannus, Unio disidentium. [...], apud Nicolaum Bryling, Basileae anno 1551, 8°. Współopr.: [B] Ferus Joannes OFM, Postillae sive conciones [...] in epist. Et evang. De sanctis, quorum ab Adventuus que ad festum Paschae [...], [in epist. Et evang. De sanctis, quorum a festo Paschae usque ad Adventum], in aedibus Ioan. Steelsii, Antverpiae 1559, 8°.

BKKKiel., sygn. K.0078 adl.

Prow.:

1. j. w.
2. Ecclesiae Coll[egiatae] Kielcen[sis]. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 105, 85.

Opr.: Deska, skóra brązowa, fragmenty klamer. Tłoczenia ślepe i złożone. Radełko z motywami roślinnymi oraz personifikacją muz i bogiń: VENVS, CALIOP[PPE] i inne. Na górnej okładzinie napis tłoczony: VNIO DISSIDENTI[VM]. Na górnej okładzinie plakietka przedstawiająca Chrystusa na krzyżu, pod krzyżem Matka Boża i św. Jan Apostoł (84 mm x 41 mm). Na dolnej okładzinie tłoczenie chrystogramu – IHS (37 mm x 37 mm), ponad nim inicjały: P. B. K. (40 mm x 5 mm). Pod chrystogramem data 1577 (40 mm x 5 mm). Wymiary całości: 110 mm x 50 mm.

Nr 10, 1589 [?]

Piotr Kostka (ok. 1532-1595)

herbu Dąbrowa, biskup chełmiński (1574-1595)

Baronius Caesarus Cor., Martyrologium Romanum [...], Antverpiae [...] Christophori Plantini, 1589, 2°.

BKKKiel., sygn. K.00216.

Prow.: j. w.

Opr.: Makulatura, skóra brązowa. Na górnej okładzinie herb Dąbrowa. Powyżej infuła. Napis w podwójnym otoku: PETRVS COSTCA EPISCOPVS CVLMENSIS. W otoku zewnętrznym ornament łuskowy (72 mm x 53 mm).

Nr 11, 1591 [?]

Bibliofil anonimowy – inicjały: L. S. B.

Alexandri Alexander OFM, [...] Genialium dierum libri sex [...], Francofurti 1591, 8°.

BKKKiel., sygn. K.0089.

Prow.:

1. j. w.
2. Ex cathalogo librorum [nieczyt.] 1611.
3. [zamazane].
4. Ex libris Eccles[iae] Col[le]g[ia]t[a]e Kiel[censis]. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 183, 148. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Tektura, pergamin biały, wiązania, obcięta kart barwione na czerwono. Tłoczenia złocone, szerniały. Na górnej okładzinie owalna plakietka – Matka Boża jako dziewica apokaliptyczna: długie włosy, z kwiatem w rękę; postać Matki Bożej w postawie siedzącej umieszczona na półksiężycu, ponad jej głową aniołowie trzymają koronę (57 mm x 45 mm). Ponad tym tłoczeniem litery: L. S. B. (55 mm x 9 mm).

Nr 12, 1592

Gabriel Pilcza, duchowny diecezji krakowskiej

Socolovius Stanislaus, [...] Opera [tomus primus], Cracoviae, in Architypogrphia Regia et Ecclesiastica Lazari edita, 1591, 2°.

BKKKiel., sygn. K.0222.

Prow.:

1. j. w.
2. Ecclesiae Collegiatae Kielcensis. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 247, 180. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

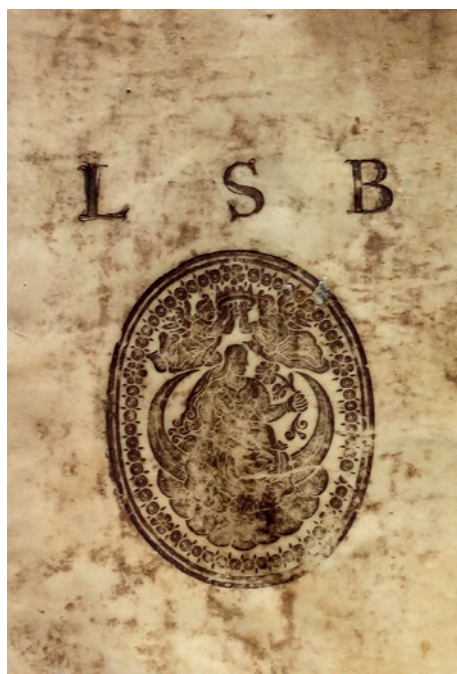
Opr.: Deska, skóra biała, fragmenty klamer, obcięta kart barwione na czerwono. Na górnej okładzinie owalna plakietka z motywem twarzy Chrystusa oraz napis w otoku: IESVS CHISTVS FILIUS DEI VIVI SALVATOR MUNDI REX REGUM & DOMINVS DOMINI. Radełko z wyobrażeniami półpostaci przedstawicieli dynastii jagiellońskiej. Półpostacie opatrzone napisami: BONA, SIGISMUN[VS], SIG[ISMVNDVS] AVG[VSTVS], KATE[RINA] SO (175 mm x 18 mm). Na górnej okładzinie napis złocony, szerniały: OPERA STANISLAI SOCOLO. CIO IO XCII. Dolna okładzina napis złocony, szerniały: GABRIEL PILCZA (133 mm x 7 mm).

II. 9

II. 10

II. 11

II. 12

Nr 13, 1677

Bibliofil anonimowy – inicjały: S. F., przedstawiciel bożogrobców
 Officia propriae festorum Canonici Ordinis SS. Sepulchri Domini Hierosolymitani
 [...], in Officina typograph. Mathiae Andreoviensis, Cracoviae 1620, 4°.
 BKKKiel., sygn. K.00101.

Prow.:

1. j. w.
2. Mathias Jamogy [?] de Loicz [?] [nieczyt.]
3. Jo[s]e[phu]s Hil[arius] Kastulski Can[oni]c[us] et Off[icia]lis Kielcen[sis].
4. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 197, 157. Sigillum Capituli Cathedralis Kielcensis [pieczęć współczesna].

Opr.: Papier, pergamin barwiony na czerwono. Na górnej okładzinie podwójny krzyż – godło bożogrobców (wymiary krzyża – 35 mm x 23 mm). Krzyż w owalnym otoku (wymiary otoku: 75 mm x 56 mm). Cała przestrzeń okładziny górnej wypełniona ornamentem eksponującym centralnie położony krzyż. Wewnątrz kompozycji inicjały: S. F. (w górnej części), data 1677 (w dolnej części). Wysokość tłoczeń literniczych i cyfrowych – 10 mm. Wymiary całej kompozycji – 185 mm x 115 mm.

Nr 14, 1626 [?]

Bibliofil anonimowy – superekslibris z dewizą: FIDE ET SINCERITATE oraz herbem Abdank

Contzen Adamus SI, [...] Commentaria in quatuor sancta Iesu Christi evangelia
 [...] [tomus 1-2], Colloniae Agripinae, apud Ioannem Kinckium sub Monocerote,
 anno 1626, 2°.

BKKKiel., sygn. K.00218.

Prow.:

1. j. w.
2. Ecclesiae Collegiatae Kielcensis. [Dziewiętnastowieczne sygnatury kapitulne:] 119, 179, 229. Sigillum Capituli Cathedralis [Kielcensis] [pieczęć współczesna].

Opr.: Tektura, skóra biała, ślady wiązań. Na grzbiecie tłoczony napis: COMMEN-
T[ARIA] QVATVOR EVANGELI[A]. Na górnej okładzinie godło herbu Abdank
w ozdobnym kartuszu (45 mm x 27 mm). Powyżej kapelusz rangowy ze sznurami
i chwostami po sześć z każdej strony w układzie: 1:2:3 (65 mm x 62 mm). Poniżej
złożony napis: FIDEET SINCERITATE. Wymiary całej kompozycji – 125 mm
x 91 mm.

Il. 13

Il. 14

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Bartoszak Michał, *Superekslibrisy prymasów Polski z XVI i XVII wieku znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 110 (2018) s. 35-62.
- Biblioteka klasztoru benedyktynów na Świętym Krzyżu. Katalog wystawy*, Kielce 2006.
- Cubrzyńska-Leonarczyk Maria, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Centuria druga*, Warszawa 2001.
- Czapnik Marianna, *Oprawy poznańskiego momogramisty MC*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 133-166.
- Formanowicz Leon, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1, Poznań 1939.
- Franczak Radosław, *Superekslibrisy dwóch renesansowych bibliofilów na oprawach inkunabułów z dawnej biblioteki benedyktynów w Lubiniu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 110 (2018) s. 167-180.
- Garus Ryszard, *Bazylika Katedralna w Kielcach*, Kielce 1991.
- Goetel-Kopffowa Maria, *Konarski Jan h. Abdank (1447-1525)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 13, red. B. Leśnodorski i in., Wrocław i in. 1967-1968, s. 458-461.
- Hajdukiewicz Leszek, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961.
- Jarosławecka-Gąsiorowska Maria, *Ikonoграфия świecka na oprawach XVI i XVII w.*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 6 (1970) s. 315-337.
- Kaniewska Irena, *Izdbieński (Izbieński, Izbiński) Benedykt*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, red. K. Lepszy i in., Wrocław 1962-1964, s. 194-195.
- Knapiek Elżbieta, *Średniowieczne i wczesnonowżytnie pieczęcie oficjalów i wikariuszy generalnych krakowskich*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia – metody badań – interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 385-325.
- Księga egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573-1614*, oprac. Z. Pietrzyk, Kraków 1991.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*, Lublin 2010 (praca doktorska w Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego).
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV-XVIII wiek)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 62 (2012) s. 69-95.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiór kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (†1602r.) w świetle inwentarza z 1650 roku*, „Rocznik Kolbuszowski”, 12 (2012) s. 87-107.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiór kapituły kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 99 (2013) s. 43-92.
- Kwaśniewski Andrzej, *Księgozbiór Kapituły Kieleckiej w świetle inwentarza z 1650 roku*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, t. 2, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, Wrocław 2017, s. 207-227.
- Kwaśniewski Andrzej, *Siedemnastowieczny mszał z superekslibrisem księdza Stanisława Rozdrażewskiego proboszcza parafii w Ilży*, „Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej. Z dziejów regionu i miasta”, 3 (2012) s. 139-144.
- Miaskowski Kazimierz, *Piotr Wedelicjusz z Obornik*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, 34 (1908) s. 169-212.

- Pieniążek-Samek Marta, *Curiae Kielcensi do. O darze biskupa Jakuba Zadzika uwag kilka*, w: *Praxis atque theoria. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Małkiewiczowi*, red. J. Ostrowski i in., Kraków 2006, s. 287-297.
- Płaszczyńska-Herman Katarzyna, *Oprawy z superekslibrisem donacyjnym Abrahama Bzowskiego OP*, w: *Arma nostrae militiae. Kultura książki i pisma zakonu kaznodziejskiego na ziemiach polskich*, red. M. Miławicki OP, I. Pietrzekiewicz, Poznań 2019, s. 49-72.
- Płaszczyńska-Herman Katarzyna, *Ślady bibliofilskiej działalności braci kaznodziejów – superekslibrisy dominikańskie z Biblioteki OO. Dominikanów w Krakowie*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 167-189.
- Pokora Piotr, „Pontificale Romanum” z 1520 roku z biblioteki prymasa Macieja Drzewickiego. O odnalezieniu jednego z zaginionych klejnotów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie, „Biblioteka”, 17 (2013) s. 37-51.
- Rulka Kazimierz, *Książkowe znaki własnościowe duchownych diecezji wrocławskiej*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej”, 78 (1995) nr 3, s. 100-120.
- Rulka Kazimierz, *Superekslibrisy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*, „Studia Wrocławskie”, 6 (2003) nr 6, s. 527-557.
- Sipayłło Maria, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988.
- Skiełczyński Zbigniew, *Superekslibrisy z Biblioteki Kapitulnej w Łowiczu*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 28 (1990) nr 1, s. 243-259.
- Tomczak Andrzej, *Kostka Piotr*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. B. Leśnodorski i in., Wrocław i in. 1968-1969, s. 353-355.
- Tondel Janusz, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń-Pelplin 2007.
- Urban Waclaw, *Kielce za biskupa Piotra Tomickiego (1524-1535)*, „Studia Kieleckie”, 59 (1988) nr 3, s. 5-11.
- Wagner Arkadiusz, *Motywy łowieckie na oprawach książkowych od średniowiecza do XVIII wieku*, w: *Europejskie tradycje łowieckie. Tom wydany z okazji III Międzynarodowego Kongresu Kultury Łowieckiej*, red. T.J. Żuchowski, Warszawa 2013, s. 144-155.
- Wagner Arkadiusz, *Nieznana oprawa dla Jana Łaskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Przyczynek do badań nad italianizmem w introligatorstwie polskim XVI wieku*, „Biblioteka”, 16 (2012) s. 23-57.
- Wagner Arkadiusz, *Superekslibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016.
- Wagner Arkadiusz, *Włoskie wpływy w polskim introligatorstwie XV-XVI wieku*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 81-106.
- Wagner Arkadiusz, *Zbiór opraw oznaczonych superekslibrisami polskimi z pierwszej połowy XVI wieku w Bibliotece „Hosianum”, charakterystyka wybranych przykładów*, w: *Iubilaeum Varmiae et Bibliothecae. Wybrane zagadnienia dotyczące 550. rocznicy istnienia Biblioteki „Hosianum”*, red. T. Garwoliński, Olsztyn 2016, s. 108-129.
- Zdanowski Józef, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i seminarium duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929.

SUPEREKSLIBRISY W BIBLIOTECE KAPITUŁY KIELECKIEJ

Streszczenie

Historyczny księgozbiór kapitulny w Kielcach obejmuje 42 inkunabuły oraz ponad 300 druków z XVI-XVIII wieku. Są to księgi biblioteczne (głównie teologiczne) oraz księgi liturgiczne. Druki te są przechowywane w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach jako integralna i autonomiczna kolekcja niezmiészana z księgozbiorem seminaryjnym. Niewielka część księgozbioru – najcenniejsze trzy rękopisy liturgiczne znajdują się w Skarbcu Katedralnym w Kielcach. W tych dwu częściach księgozbioru odkryto superekslibrisy. Kwerenda negatywna dotyczyła przechowywanych w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach w kapitulnej kolekcji 29 rękopisów bibliotecznych (XIV-XV wiek) oraz różnych rozproszonych druków i rękopisów zamieszczonych w kolekcji druków i kolekcji rękopisów seminaryjnych o proveniencji kapitulnej kieleckiej. W tych księgach jednak nie występują woluminy z superekslibrisami. W badaniach nad księgozbiorem wytypowano 14 superekslibrisów. Należały one do 13 właścicieli. Spośród 14 księgoznaków aż 10 zidentyfikowanych zostało z 9 bibliofilami. Niezidentyfikowane pozostają 4 znaki. Wśród bibliofilów występowały biskupi krakowscy. Ponadto zachowały się superekslibrisy biskupów innych diecezji (gnieźnieńskiej, poznańskiej oraz chełmińskiej). Spośród duchownych związanych ściślej z kapitułą kielecką wyróżniał się ks. Wojciech Strzemeski posiadający dwa rozpoznane superekslibrisy. Zachowane znaki są cennym materiałem w badaniach nad superekslibrisem. Przebadane superekslibrisy kieleckie stanowią w większości nieznanne przykłady księgoznaków we wczesnych i dojrzałych formach renesansowych, następnie manierystycznych; słabo reprezentowane są dzieła z późniejszego czasu. Do tekstu analitycznego artykułu został dodany katalog superekslibrisów. Budowa katalogu oraz materiał fotograficzny nawiązują do wypracowanych w nauce form opisu i upowszechniania wiedzy na temat superekslibrisu polskiego.

Słowa kluczowe: kapituła w Kielcach; biblioteka kapitulna; diecezja kielecka; superekslibris; starodruki; ks. Wojciech Strzemeski